

<http://www.diva-portal.org>

This is the published version of a paper published in .

Citation for the original published paper (version of record):

Amná, E. (2020)

När tilliten prövas: sex dygder

Kurage, (35)

Access to the published version may require subscription.

N.B. When citing this work, cite the original published paper.

Permanent link to this version:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:oru:diva-81814>

När tilliten prövas – sex dygder av Erik Amnå

Ökande populism och krympande utrymme för civilsamhället är frågor som idag står på fler och fler organisationers dagordningar. Nu är hög tid att reflektera över civilsamhällets roll för att bevara och utveckla demokratin. Här återger vi Erik Amnås anförande från Ledarskapsarenan, som arrangeras av Ideel Arena, i Sånge Säby, 30 januari 2020.

Ibland längtar man alldeles särskilt efter ett planerat möte. Så har jag känt inför dagens möte med er. Jag har nämligen en fråga som jag brinner för att få dryfta med just er för att ni måste sitta på svaret.

Jag måste väl ha varit femton¹ när jag höll mitt första anförande för ledare inom civilsamhället. Det var i Leksands missionskyrka, på en distriktssamling för barn- och ungdomsledare inom SMU. Temat var kristen tro och politik. Argumentet gick, som ni anar, ut på att det var varje kristens plikt att engagera sig i samhällsutvecklingen.

Alltsedan dess har jag i så gott som varje föredrag betonat engagemangets, folkrörelsernas, sedermera civilsamhällets betydelse för demokratiutveckling, allra kraftigast manifesterat genom den parlamentariska Demokratiutredningen år 2000. Vi föreställde oss att vi skulle få se mer av självbestämmande, egenmakt och självstyrelse i den svenska demokratin genom ett stärkt civilsamhälle. Nu tvingas vi något besviket konstatera att så inte blev fallet särskilt ofta. Samråd och överenskommelser kom förvisso till stånd och det är bra. Men maktfördelningen ruckades inte. Medborgarna kan bara svårligen och undantagsvis identifiera sina organisationer som bemäktigade arenor för självstyrelse. Mer underleverantörer, samverkanspartners och i någon utsträckning som alternativa utförare. Jag är däremot mer tillfreds med att organisationerna, inte minst de kyrkliga som står nära mig, hittills ändå har lyckats markera sin självständighet bättre än jag hoppades.

Mer än jag insåg som femtonåring i Leksand eller femtioåring i Demokratiutredningen behöver civilsamhället utveckla sin demokratiska identitet. Inte bara eller främst som röstbärare. Det svenska civilsamhället är inte bara beroende av den svenska demokratin med alla dess friheter och rättigheter. Utan i lika hög grad gäller det omvända: den svenska demokratis utveckling är beroende av det svenska civilsamhällets uthålliga kamp för att bevaras och fördjupas. Alldeles särskilt i en samtid som uppvisar så många tendenser till att tämja, begränsa och avleda den fortsatta utvecklingen av den svenska demokratin. Även globalt ser vi tydliga tecken på att den demokratiska utvecklingen försvagas. För första gången sedan den brittiska tidskriften Economist började mäta demokratis styrka sjunker siffrorna globalt med Sydamerika och Afrika söder om Sahara som de främsta sänkena, men även i Turkiet och Georgien går det bakåt liksom i till exempel Hong Kong och Kina. Å andra sidan stärks demokratin i länder som Etiopien, Armenien och Thailand.

Vi trodde att demokratis största hot var diktatur. Nu inser vi att tyranniet inte är beroende av någon militärklädd tyrann som en tisdagskväll tar över Aktuellstudion för att visa hur hans stridsvagnar tillskansat sig makten över Riksdagen, Rosenbad, DN och SvD. Inte heller består det stora hotet av nyanlända, läs muslimer, som Europas högerpopulister påstår. Det är i stället populismen själv som utgör tyranniets vägröjare och det allra största demokratihotet. Mer framgångsrikt än något annat politiskt parti är det populisterna som går fram i vår tid; nära 60 miljoner röster i Europavalen, 20-25% av européerna har hört och uppskattat deras analyser och lösningar av de framför allt fyra samhällsproblem som vi alla kan notera: Mångfalden, marginaliseringen, mobiliteten (ständigt omförhandlade politiska lojaliteter och identiteter) och misstron.²

Vi trodde demokratin var här för att stanna. Men vi bortsåg från den så kallade termostateffekten.³ Ju mer autokratiskt samhället är, desto hetare är engagemanget för en demokratisk utveckling. Men ju mer demokratiskt samhället är, desto svalare blir engagemanget för demokratin. Civilsamhället kan inte ta den svenska demokratin för given. Det kan låta alarmistiskt och dystopiskt. Jag har vänligen blivit uppmärksam på att tonen i mina anföranden genomgått en märkbar förskjutning åt det hållet, från att ha varit om inte äppelkäck så i varje fall långt mer optimistisk om den svenska demokratis framtid.

Igår nåddes jag av en Rädda Barnen-annons som fiffigt och smart ställer den fundamentala frågan: Vilka hållbarhetsmål kan vi hjälpa ditt företag att nå?

Idag vill jag lyfta fram en av dessa överlevnadsfrågor till er, här församlade passionerade och smarta civilsamhällesledare: Vilka slags demokratimål kan ni hjälpa Sverige att nå? Jag tror att era svar på den frågan bär på fröet till er respons på den bristande tillit som statliga myndigheter, regioner och kommuner nu visar er i talet om er liksom i anslagen till er.

För det är vad jag ytterst riktigt längtat till att få prata med er om: hur stark är den demokratiska medvetenheten, strukturen, men inte minst kulturen i era organisationer? Skulle du säga att ni har blivit mer eller mindre beroende av staten? Nu är ni visserligen ledare, här tillsammans med ledare för i viss mån konkurrerande organisationer, så jag är medveten om att jag inte helt kan ta era svar för givna.

Jag är uppriktigt nyfiken men känner mig också oroad. Vi kan inte räkna med att få behålla våra friheter om vi inte är beredda att till och med dö för dem. Som historieprofessor vid Yale, Timothy Snyder skriver i sin lilla bok *Om tyranni. Tjugo lärdomar från tjugonde århundradet*.⁴ Köp den och ordna en studiecirkel om den i era förbundsstyrelser! Jag vill ge några aptitretare genom att ta fasta på våra gemensamma lärdomar av 1900-talet. Den är en liten medborgarlära. Men jag vill göra om några av dem till ett utkast till sex etiska riktmärken eller dygder för att precisera och förtydliga civilsamhällets demokratiska identitet. De dygder som jag vill testa på er är:

1. Lyd inte i förväg!

Nästan alla auktoritära regimer får sin makt utan tvång, säger Snyder. Ofta tänker man framåt och försöker föregripa vad en mer repressiv stat kommer att kräva, och går med på det utan att bli tillfrågad. Så annorlunda uttryckt ger man upp och anpassar sig i förtid. Ni vet som Wolf Biermann skriver i visan: De ger sig utan strid. Men vänta tills ni i så fall måste leva efter de nya reglerna. Ta vara på friheten så länge det går – till dess att de nya demokratikriterierna införlivas i förordningarna.

2. Försvara institutionerna!

Civilsamhället ska vara tummen i ögat på makten. Men det är också sant, att rättsstatens och demokratins institutioner behöver vår hjälp. De är inte oföränderliga. Det krävs endast 14 månader för Sveriges riksdag att efter ett mellanliggande extraval dramatiskt försvara våra friheter (utom religionsfriheten). Populismen är inte bara eller främst främlingsfientlighet. Den är en urholkning av den liberala demokratin genom dels sin idé om ett enhetligt folk som endast de själva kan representera gentemot en ohederlig och moraliskt förkastlig elit. Dels genom sin kamp mot självständiga individer och institutioner med rättigheter och friheter. Hur skulle det se ut om en av era organisationer väljer en favvo bland våra institutioner och försvarar deras självständighet: en myndighet, en domstol, en lag, en tidning, en forskargrupp? Ex: religionsfriheten – studieförbundsfamiljens lågmälda för att inte säga närmast ohörbara solidaritet med en sina minsta syskon, Ibn Rushd ställer frågan om inte värnet om det egna skinnet är en grov felbedömning med djupt suboptimerande följdverkningar.⁵ Säger det något om en villkorad släktkänsla i civilsamhället? Den håller i medvind. Men var finns det när vindarna vänder, som nu?

3. Var modig!

Vad händer om ingen spelar med? Undrade Václav Havel. Kom ihåg Rosa Park! uppmanar Timothy Snyder. Och just denna eftermiddag när John Le Carré tar emot Olof Palme-priset, kan vi inse betydelsen av enskilda människors mod för att avslöja och bryta ett djävulskt, orättfärdigt mönster men också för att ingjuta hopp på det gemensamma handlandets möjligheter. För i det ögonblick du statuerar ett exempel är förlamningen i status quo bruten och andra följer i dina spår. Det är väl det vi menar med förebildlighet, det vill säga ledare på olika nivåer som inte reflexmässigt gör som alla andra utan som också lever de värden organisationen säger sig hålla för heliga. Var modig! Men lova bara vad ni kan stå för. Påminn varandra om att demokratin är ung, skör och ett våghalsigt experiment. Många upptäcker det nu, litet sent, vad som kan hända när makten läggs i folkets händer. Exempel: Folkbildningen är ett högriskprojekt .

4. Håll yrkesetiken högt!

Tidigare har jag ofta berömt våra ideella organisationer för att de erbjuder en kompensation för de arbetsmiljöer som inte låter medarbetarna blomma och skina där. En genom hela arbetsveckan hunsad kontorist blir en älskad scoutledare varje tisdag klockan 18.00 till 19.30. Men poängen här är att livet i civilsamhället i sina allra bästa stunder hjälper medlemmarna och andra att hålla fast vid de normer och regler som håller yrkeskårerna samman. Men jurister, präster, läkare med flera svek sina ideal och föll till föga som operatörer i det nazistiska förintelsemaskineriet.

5. Var aktsamma om språket!

När Trump talar om *The people* menar han somliga, inte alla människor. När han beskriver mötena med andra talar han om att vinna, etc. stå emot det förråande, förenklande, klichéartade och nedsättande språket. Se den du vill prata med i ögonen och använd ord som uttrycker nyfikenhet, respekt och vilja att lyssna. Ta ansvar för ditt twittrande. Se till att satsa ordentliga resurser på undersökningar som ger en robust grund för ditt agerande. Ett exempel från min ovan nämnda undersökning av det muslimska studieförbundet Ibn Rushd.⁶

6. Ta ansvar för den representativa demokratin!

I stället för att förslappas, skapa mötesplatser med okända och annorlunda. Gå in i politiken. Dana demokrater. Inspirera till arbete i och respekt för den representativa demokratin så att några av era egna går in i de beslutande församlingar som stiftar lagarna. Träna medlemmarna i att förstå motståndarsidan och undergräv därigenom polariseringen. Exemplet: Initiativet från ett antal näringslivsledare: Politikerkolan Hög Rösten.⁷

Ja, så kunde jag fortsätta. Och så skulle jag vilja att ni fortsätter för att slipa ert demokratibidrag så att ni inte faller undan för en snålare och mer instrumentell styrning. Så att ni utöver den mer omedelbara och uppenbara nyttan förklarar ert existensberättigande. Vi lever ännu i ett samhälle med en generös uppsättning friheter och med ännu generösa civilsamhällesanslag.

Men med en växande populism är de livsviktiga villkoren hotade. När den offentliga makten inte riktigt går att känna igen utan tycks byta skepnad. När det organiserade civilsamhället avhånas som en del i en avlägsen elitpakt med rakt motsatta strävanden och intressen än det Folk som populisterna påstår sig företräda. Nu ger de allt för demokratins majoritetsprincip. Men inget för mångfald eller självständiga institutioner. Därför vore det tragiskt om organisationers autonomi är beroende av statssubventioner. Som den amerikanske slaverimotståndaren Wendell Philipps sa en gång: "Evig vaksamhet är frihetens pris". Och fortsättningen löd: "Frihetens manna måste samlas in varje dag, annars ruttnar den".⁸

Erik Amnå är professor emeritus i statskunskap vid Örebro Universitet. Han har bland mycket annat varit huvudsekreterare för Demokratiutredningen (SOU 2000:1) och är senior advisor för Hög Rösten Politikerkola. Erik nås på erik.amna[a]oru.se.

Välkommen att [prenumerera på Kurage \(https://idealistas.se/kurage/prenumerera/\)](https://idealistas.se/kurage/prenumerera/).

Referenser

¹ Den åldern har för övrigt visat sig vara en mycket viktig tid för det politiska (o)intressets utveckling. (Amnå, Ekström och Stattin (2016) *Ungdomars politiska utveckling. Slutrapport från ett forskningsprogram av*. Stockholm: Riksbankens Jubileumsfond)

² Eatwell, R., & Goodwin, M. (2018). *National populism: The revolt against liberal democracy*. Penguin UK.

³ Claassen, C. (2020). *In the Mood for Democracy? Democratic Support as Thermostatic Opinion*. *American Political Science Review*, 114(1), 36-53.

⁴ Snyder, Timothy (2018) *Om tyranni. Tjugo lärdomar från tjugonde århundradet*. (Stockholm: Albert Bonniers förlag).

⁵ Amnå, Helander och Settergren (2019) *När tilliten prövas. En studie av studieförbundet Ibn Rushds samhällsbidrag* (Stockholm: Folkbildningsrådet).

⁶ Ibid, sid 21.

⁷ www.hojrosten.se

⁸ Snyder, a a, sid 14 f

[PRENUMERERA \(HTTPS://IDEALISTAS.SE/ARTIKLAR/PRENUMERERA\)](https://idealistas.se/artiklar/prenumerera)

[DELA PÅ FACEBOOK \(HTTPS://WWW.FACEBOOK.COM/SHARER/SHARER.PHP?U=HTTPS://IDEALISTAS.SE/KURAGE/2020/03/31/NAR-TILLITEN-PROVAS-SEX-DYGDER-AV-ERIK-AMNA/\)](https://www.facebook.com/sharer/sharer.php?u=https://idealistas.se/kurage/2020/03/31/nar-tilliten-provas-sex-dygder-av-erik-amna/)

[TWITTRA \(HTTPS://TWITTER.COM/HOME?STATUS=HTTPS://IDEALISTAS.SE/KURAGE/2020/03/31/NAR-TILLITEN-PROVAS-SEX-DYGDER-AV-ERIK-AMNA/%20%40IDEALISTAS.SE\)](https://twitter.com/home?status=https://idealistas.se/kurage/2020/03/31/nar-tilliten-provas-sex-dygder-av-erik-amna/%20%40idealistas.se)

© 2020 Idealistas